

سیاست‌گذاری و فرآیند خط‌مشی عمومی در نظام آموزشی

دکتر کیم مرث نیازآذری

دانشیار گروه مدیریت آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری

بهرنگ اسماعیلی‌شاد

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بجنورد

مجید ربیعی

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

سر شناسه: نیاز آذری، کیومرث، ۱۳۳۶.
عنوان و نام پدید آور: سیاست‌گذاری و فرایند خدمش عمومی در نظام آموزشی/کیومرث نیاز آذری،
بهرنگ اسماعیلی شاد، مجید ربیعی.

مشخصات نشر: قائم‌شهر: مهرالنبی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۲۳۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۰۷-۴۳-۴

یادداشت: کتابنامه

موضوع: آموزش و پرورش و دولت

موضوع: آموزش و پرورش و دولت - ایران تاریخ

موضوع: برنامه‌ریزی آموزشی - مدیریت

موضوع: برنامه‌ریزی آموزشی - ایران آینده‌نگری

شناسه افزوده: اسماعیلی شاد، بهرنک، ۱۳۵۸.

شناسه افزوده: ربیعی، مجید، ۱۳۴۸.

رده بندی کنگره: ۳۷۱.۹۱۳۰۹ (۱۰۷۷)

رده بندی دیویی: ۳۷۹

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۱۱۱۶۴

انتشارات مهرالنبی

نام کتاب: سیاست‌گذاری و فرایند خدمش عمومی در نظام آموزشی
مؤلفان: دکتر کیومرث نیاز آذری، بهرنک اسماعیلی شاد، مجید ربیعی دولابی

ناشر: مهرالنبی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۲۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۰۷-۴۳-۴

چاپ: شریعت

صحافی: کوثر

حق چاپ محفوظ است

۱۵	پیشگفتار
۱۹	بخش اول: خط‌مشی‌گذاری عمومی (مفاهیم و چارچوب نظری)
۲۰	سیاست‌گذاری و خط‌مشی
۲۷	سطوح سیاست‌گذاری
۲۸	ارکان سیاست‌گذاری
۲۹	خط‌مشی و تصمیم‌گیری
۳۰	اجراء خط‌مشی
۳۱	انواع خط‌مشی
۳۶	ویژگی‌های خط‌مشی عمومی
۳۷	کارکردهای خط‌مشی عمومی
۳۸	خط‌مشی عمومی و سرمایه اجتماعی
۴۲	انواع سیستم‌های خط‌مشی‌گذاری
۴۳	سازمان‌های مسئول در نظام خط‌مشی‌گذاری ایران
۴۹	بخش دوم: فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی
۵۱	تنظیم دستور کار
۵۲	انواع دستور کار
۵۳	مدل‌های دستور کار
۵۴	عوامل مؤثر بر دستور کار
۵۵	شکل‌گیری خط‌مشی
۵۶	فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی
۶۰	نقش قدرت در شکل‌گیری خط‌مشی
۶۳	نقش گروه‌های ذی‌نفع در فرایند خط‌مشی‌گذاری
۶۵	جایگاه سازمان‌های غیردولتی در خط‌مشی‌گذاری
۶۷	نقش ارزش‌ها در خط‌مشی‌گذاری
۶۹	نقش سطوح اخلاقی در خط‌مشی‌گذاری
۷۶	نقش اتاق‌های فکر در شکل‌گیری خط‌مشی

۸۰	هوش تجاری و خط‌مشی‌گذاری
۸۵	بخش سوم: اجرا
۹۰	رویکردهای اجرای خط‌مشی
۹۲	انواع بازی‌های سیاسی در مرحله اجرا
۹۴	زمینه‌سازی اجرای موفق
۹۷	بخش چهارم: ارزیابی، تغییر، خاتمه
۱۰۰	ارزیابی محققانه
۱۰۲	روش‌های ارزیابی برنامه‌ها
۱۰۳	چارچوب‌های تحلیل خط‌مشی عمومی
۱۰۴	محدودیت‌های مزایه و تحلیل خط‌مشی
۱۰۵	تغییر و خاتمه خط‌مشی
۱۰۵	نقش خط‌مشی‌گذار برای رهبری تغییر
۱۰۷	بخش پنجم: مدل‌های خط‌مشی‌گذاری
۱۱۰	مدل‌های گروهی
۱۱۰	مدل نهادی
۱۱۱	مدل گروهی
۱۱۲	مدل تصمیم‌گیری اجتماعی مستقیم و غیرمستقیم
۱۱۳	روش دلفی
۱۱۴	مدل سیستمی
۱۱۶	مدل فرایندی
۱۱۸	مدل گردونه‌ای
۱۱۹	مدل مرحله‌ای (چرخه‌ای) جونز
۱۲۱	مدل‌های سیاسی
۱۲۱	مدل فرایند سیاسی

۱۲۴	مدل جزئی - تدریجی
۱۲۷	نظریه نخبگان
۱۲۹	مدل مثلث آهنین
۱۳۱	مدل خوشه‌های قدرت
۱۳۲	مدل پادشاه و پادشاه سازان
۱۳۴	مدل‌های عقلایی
۱۳۴	مدل عقلایی
۱۳۷	الف) خط‌مشی‌گذاری در شرایط مخاطره آمیز
۱۳۸	ب) خط‌مشی‌گذاری در شرایط عدم اطمینان
۱۳۸	ج) درخت‌الحد تصمیم
۱۳۹	د) مدل مطلوبیت
۱۴۰	هـ) مدل تصمیم‌گیری مقطعی
۱۴۰	مدل رضایت بخش (مدل عقلایی محدود)
۱۴۳	نظریه بازی
۱۴۴	مدل انتخاب عمومی
۱۴۶	تئوری مدیریت دموکراتیک
۱۴۸	مدل اجتماعی
۱۴۹	مدل ابهام (مدل آشفته)
۱۵۰	مدل‌های اقتضایی
۱۵۰	مدل بررسی تلفیقی
۱۵۱	مدل جریان‌ها و دریچه‌ها
۱۵۲	مدل پیشنهادی خط‌مشی‌گذاری در نظام آموزشی کشور

۱۵۷	بخش ششم: خط‌مشی‌گذاری حرفه‌ای در هزاره سوم
۱۵۸	ویژگی‌های سیاست‌گذاری حرفه‌ای
۱۶۰	خودآگاهی نظام خط‌مشی‌گذاری
۱۶۲	نظام خط‌مشی‌گذاری یادگیرنده
۱۶۶	حکمرانی خوب (مطلوب)

۱۷۵	نقش پژوهش در خط‌مشی‌گذاری حرفه‌ای
۱۸۴	سیاست پژوهی
۱۸۶	آینده پژوهی: کلید موفقیت خط‌مشی‌گذاری حرفه‌ای
۱۹۷	چالش‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی
۲۰۱	دام‌های پنهان در تصمیم‌گیری
۲۱۱	بخش هفتم: سیر تحولات آموزش و پرورش در ایران
۲۱۲	خط‌مشی‌گذاری آموزشی: موضوع شناسی علم سیاست‌گذاری آموزشی
۲۱۳	تازینچه سیاست‌گذاری آموزشی در ایران
۲۲۱	نهادهای سیاست‌گذار در نظام آموزشی ایران
۲۲۵	روند سیاست‌گذاری آموزشی بعد از انقلاب اسلامی
۲۲۶	نقشه جامع علمی کشور
۲۳۱	بخش هشتم: عوامل اثر گذار بر سیاست‌گذاری آموزشی
۲۳۲	تأثیر عوامل جامعه‌شناختی بر سیاست‌های آموزشی
۲۳۴	تأثیر عوامل اقتصادی
۲۳۵	تأثیر عوامل فرهنگی
۲۳۵	تأثیر عوامل سیاسی
۲۳۸	تأثیر عوامل قانونی
۲۳۸	تأثیر عوامل روان‌شناختی
۲۳۹	تأثیر عوامل تکنولوژیکی
۲۳۹	تأثیر عامل انسان‌گرایی
۲۴۰	تأثیر عوامل نژادی
۲۴۱	تأثیر عوامل اعتقادی و آرمانی
۲۴۳	بخش نهم: مکاتب فلسفی و خط‌مشی‌گذاری آموزشی
۲۴۵	مکتب ایدآلیسم

۲۴۹	مکتب رئالیسم
۲۵۱	مکتب پراگماتیسم
۲۵۴	مکتب اگزیستانسیالیسم
۲۵۸	مکتب اومانیزم
۲۶۰	مکتب لیبرالیسم
۲۶۲	مکتب ماتریالیسم
۲۶۵	مکتب پوزیتیویسم
۲۶۶	مکتب سوسیالیسم
۲۶۸	مکتب پسرالیسم
۲۶۹	مکتب آنارشیسم
۲۷۰	مکتب فن‌سالاری
۲۷۱	مکتب پلوتوکراسی

بخش دهم: سیاست‌گذاری آموزشی در عصر پست مدرنیسم

۲۷۶	آموزش و پرورش و جهانی شدن
۲۸۴	عناصر کلیدی استقرار آموزش و پرورش جهانی
۲۸۸	تحصیل مکاشفه‌ای
۲۸۹	سیاست‌گذاری آموزشی در عصر دانایی
۲۹۱	مسائل پیش روی آموزش و پرورش آینده
۳۱۴	نوآوری آموزشی بر پایه مدل بالدریج
۳۲۴	کلید موفقیت مدیریت تغییرات
۳۲۵	سند تحول راهبردی آموزش و پرورش ایران

بخش یازدهم: نقد و بررسی سیاست‌های جاری آموزش و پرورش ایران

۳۷۴	راه‌های تأمین منابع مالی در آموزش و پرورش
۳۸۰	چالش‌های فراوری رسیدن به وضع مطلوب
۳۸۳	چشم انداز وضعیت مطلوب

۳۸۵	موانع دست یابی به وضع مطلوب
۴۱۱	واژه نامه
۴۲۲	منابع فارسی
۴۳۳	منابع انگلیسی

www.ketab.ir

۱۲۹	شکل ۱-۵- رابطه نخبگان و توده‌ها در خط‌مشی‌گذاری عمومی
۱۳۰	شکل ۲-۵- مدل مثلث آهنین در خط‌مشی‌گذاری

www.ketab.ir

۵۴	جدول ۲-۱- مقایسه الگوهای سه گانه دستور کار کوب و روس
۶۰	جدول ۲-۲- فرایند خطمشی گذاری
۶۴	جدول ۲-۳- نوع شناسی گروه‌های ذی‌نفوذ ووتن
۱۱۸	جدول ۵-۱- چارچوبی برای تجزیه و تحلیل فرایند خطمشی گذاری
۱۵۲	جدول ۵-۲- مقایسه مدل‌های سیاسی خطمشی گذاری
۱۷۱	جدول ۶-۱- شاخص‌های حکمرانی خوب
۲۱۳	جدول ۷-۱- وجوه اشتراک و افتراق خطمشی گذاری در سازمان‌های آموزشی
۲۹۱	جدول ۱۰-۱- مقایسه روش تربیت سنتی و روش‌های نوین آموزشی
۲۹۴	جدول ۱۰-۲- مؤلفه‌های سواد قرن دیجیتال
۳۷۰	جدول ۱۰-۳- سرنامه فضای تربیتی و جمعیت مدرسه ایران ۱۴۰۴

www.ketaboo.ir

۱۰۱	نمودار ۱-۴- چرخه ارزیابی خط مشی
۱۲۰	نمودار ۱-۵- مدل چرخه‌ای جونز
۲۳۰	نمودار ۱-۷- روند تصویب نقشه جامع علمی کشور
۳۵۹	نمودار ۱-۱۰- الگوی مفهومی تدوین سند ملی آموزش و پرورش

پیشگفتار

با آغاز هزاره سوم و شروع عصر پیچیده فرا نوگرایی، سازمان‌ها نقش‌ها و وظایفی فراتر و پیچیده‌تر از نقش‌های سنتی عصر کلاسیک بر عهده گرفته‌اند. سازمان‌های امروزی از قالب سازمان‌های تک بعدی صرفاً اداری، اقتصادی یا آموزشی بیرون آمده‌اند و تبدیل به نهادهای اجتماعی - سیاسی شده‌اند که علاوه بر انجام اهداف و وظایف محوله، باید نسبت به حساسیت‌ها و خواسته‌های محیط بیرون سازمان نیز پاسخگو و مسئولیت‌پذیر باشند. مدیران سازمان‌های نوین باید نسبت به مسائل محیط بیرون سازمان، آگاهی و بینش داشته و سیاست‌ها و خط‌مشی‌های جامع‌های که در آن زندگی می‌کنند را درک نمایند، مسائلی همچون ارزش‌های حاکم، اولویت‌های اجتماعی و سیاست‌های دولتی.

در دنیای پر از پیچیدگی و تغییر معاصر، حل چنین مسائلی نیازمند ذهن‌های آگاه و داشتن تخصص در دانش سیاسی و بینش اجتماعی است. اطراف انسان امروز را مسائل مختلفی احاطه کرده است که هر کدام به نوعی آینده بشر و نظام اجتماعی او را دستخوش مخاطره ساخته است. در چنین فضای پرابهامی، دانش سیاست‌گذاری بعنوان فرآیندی جهت «نظم دهنده‌گی» به بی‌نظمی‌ها می‌باشد. برپایه چنین دانشی است که یک مدیر می‌تواند از عهده ایفای نقش‌های سازمانی خود برآید زیرا در غیر این صورت، فرصت و امکان تأثیرگذاری یا انطباق مؤثر با محیط اجتماعی - سیاسی را از دست می‌دهد. چنین مدیری از مزایای ارتباطات عمومی محروم می‌ماند و به علت عدم آگاهی از مسائل اجتماعی - سیاسی، دچار سوء مدیریت می‌گردد.

با توجه به اهمیت دانش و بینش تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی و لزوم آگاهی به مسائل کلان اجتماعی (ملی و جهانی)، کلیه دانشجویان گرایش‌های مختلف مدیریت و علوم سیاسی، بویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی، واحد درسی تحت عنوان «سیاست‌گذاری و خط‌مشی عمومی» را مطالعه می‌نمایند که به تبیین اصول و مبانی فرایندهای تعیین خط‌مشی و مدل‌های انجام این امر می‌پردازد. در این میان رشته «مدیریت آموزشی» نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد، چه در دنیای امروز که علم و تکنولوژی با رشد و گسترش وسیع و جهان شمول به عنوان عامل مهم و اساسی در فرایند رشد و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع بشری به حساب می‌آیند، نهادها و نظام‌های آموزشی و پرورشی نقش بس عظیم و پر اهمیتی را به دست آورده‌اند. بررسی عوامل مؤثر بر پیشرفت و توسعه جوامع پیشرفته نشان

می‌دهد که همه این کشورها از آموزش و پرورش توانمند و کارآمدی برخوردار هستند. «وارد». جامعه‌شناس آمریکایی، معتقد است: «تعلیم و تربیت در پیشرفت اجتماع اثر فراوان دارد زیرا اگر انسان صحیح پرورش یابد، قادر به حل مشکلات موجود خود خواهد بود و مشکلاتی را که در راه پیشرفت و ترقی اقتصادی و اجتماعی است، از بین خواهد برد».

کتابی که پیش‌رو دارید، حاصل تلاشی است که گروه مؤلفین (دکتر کیومرث نیازآذری به همراه دو تن از دانشجویان دوره دکتری تخصصی مدیریت آموزشی) با همه علاقه‌ای که به آموزش و پرورش کشور عزیزمان، ایران، داشته‌اند و در راستای آگاهی و توانمندی کلیه عزیزان دست‌اندرکار در این حوزه به رشته تحریر درآورده‌اند. هدف از نگارش این کتاب تبیین و آشکارسازی پیچ و خم‌های بهم پیوسته‌ای است که در جریان تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی برای نظام‌های آموزشی در پیوند با بدین وسیله کلیه دلسوزان نظام آموزشی با دیدی دقیق‌تر و آگاهی عمیق‌تری به سناریی و حل مسائل آموزش و پرورش کشور بپردازند.

این کتاب کوشیده است تا اهمیت و نقش سیاست‌گذاری و خط‌مشی عمومی را مورد بررسی قرار دهد و رابطه مدیریت، سیاست و آموزش و پرورش را با نگاهی ژرف‌تر مورد مطالعه قرار دهد؛ براین اساس مطالعه این کتاب به کلیه دانشجویان رشته‌های علوم سیاسی و مدیریت بویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دوره دکتری تخصصی) پیشنهاد می‌گردد.

بنا به ماهیت میان رشته‌ای دانش سیاست‌گذاری و کمبود کتب تخصصی که به تبیین رابطه آن با دانش مدیریت آموزشی و حوزه‌های آموزشی و پرورشی بپردازند، کتاب حاضر به گونه‌ای نگارش یافته که علاوه بر مفید بودن برای دانشجویان رشته‌های علوم سیاسی و مدیریت، بویژه برای دانشجویان مقطع دکتری تخصصی مدیریت آموزشی، مثمر‌تر باشد. براین اساس کتاب حاضر تلویحاً در دو بخش جداگانه تألیف گردیده است. فصل‌های یک تا شش به شناسایی خط‌مشی‌گذاری عمومی و مدل‌ها و فرایندهای آن می‌پردازد و فصول هفت تا یازده به تشریح مفاهیم و مبانی و مراحل خط‌مشی‌گذاری در آموزش و پرورش می‌پردازد.

بخش اول به ارائه مفاهیم و چارچوب‌های نظری خط‌مشی‌گذاری می‌پردازد و ضمن برشمردن اجزا و سطوح خط‌مشی‌های عمومی، به ذکر کارکردهای اجتماعی آن و نقشی که در افزایش سرمایه اجتماعی دارد، می‌پردازد.

بخش دوم توضیح می‌دهد که قبل از تصویب یک خط‌مشی ابتدا یک مسأله عمومی باید

در دستور کار دولت قرار گیرد تا تبدیل به دستور کاری برای مواجهه با آن مسأله گردد. بررسی‌هایی نظیر این که مسائل و مشکلات چگونه بوجود می‌آیند، به چه صورت بیان می‌شوند و... در دستور کار مشخص می‌شوند. دولت‌ها با در دستور کار قرار دادن یک مسأله، هویت آن مسائل را مورد تأیید قرار می‌دهند. در ادامه این فصل به مطالعه فرایند خط‌مشی‌گذاری و نقش عوامل مختلفی همچون گروه‌های ذی‌نفوذ و سازمان‌های غیر دولتی در شکل‌گیری خط‌مشی عمومی می‌پردازیم.

بخش سوم به توضیح چگونگی اجرای خط‌مشی، شرایط اجرا و زمینه‌های اجرای موفق خط‌مشی می‌پردازد و بیان می‌دارد که خط‌مشی‌ها در خلأ تدوین نمی‌شوند، در خلأ هم اجرا نمی‌شوند.

بخش چهارم به روش‌های ارزیابی برنامه‌ها و خط‌مشی‌های عمومی و راهکارهای تغییر و اصلاح احتمالی آنها اختصاص دارد. ارزیابی خط‌مشی عبارت است از بررسی عینی، منظم و تجربی آثار جاری خط‌مشی‌ها و برنامه‌های عمومی بر گروه‌های هدف تا آنجا که به اهداف مورد نظر مربوط می‌شود.

بخش پنجم به تشریح انواع مدل‌های خط‌مشی‌گذاری می‌پردازد. برای درک بهتر و راحت‌تر مدل‌های خط‌مشی‌گذاری، کلیه مدل‌ها در هفت گروه اصلی تقسیم می‌شوند که عبارتند از: مدل‌های گروهی، مدل سیستمی، مدل‌های عقلانی، مدل‌های فرایندی، مدل‌های سیاسی، مدل‌های ابهام و مدل‌های اقتضایی.

بخش ششم به چگونگی خط‌مشی‌گذاری حرفه‌ای در شرایط پست مدرنیسم و جهانی شدن می‌پردازد. در این فصل می‌خوانیم که چگونه می‌توان فرایند خط‌مشی‌گذاری را یادگیرنده نمود. شیوه‌های نوین خط‌مشی‌گذاری عمومی براساس مؤلفه‌های حاکمیت خراب و پژوهش محوری نیز در این فصل مورد مذاقه و بررسی قرار می‌گیرد.

بخش هفتم به تشریح تاریخچه سیاست‌گذاری آموزشی در ایران و بررسی نهادهای سیاست‌گذار در نظام آموزشی ایران می‌پردازد.

بخش هشتم بیان می‌دارد که خط‌مشی‌گذاری در نظام‌های آموزشی حالتی سیستماتیک دارد که شدیداً با مؤلفه‌های دیگری نظیر عوامل اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، قانونی و... مرتبط می‌باشد.

از آنجایی که هر خط‌مشی - اعم از عمومی و آموزشی - نشأت گرفته از نظام فکری و

فلسفی خط‌مشی‌گذاران می‌باشد، بخش نهم به مطالعه اهم مکاتب فلسفی و نقش و تأثیر آنها در فرایند خط‌مشی‌گذاری آموزشی می‌پردازد.

بخش دهم به توضیح سیاست‌گذاری در شرایط پست مدرنیسم و در عصر دانایی می‌پردازد. یکی از اصولی که می‌تواند به خط‌مشی‌گذاران آموزشی در مواجهه با محیط پرچالش امروز کمک کند، مدل بالدریچ است که در این فصل مورد بررسی قرار می‌گیرد.

و در نهایت، بخش یازدهم به نقد و بررسی سیاست‌های جاری آموزش و پرورش ایران پرداخته، راهکارهایی را برای بهبود فرایند خط‌مشی‌گذاری آموزشی کشور توصیه می‌نماید.

از آنجایی که این کتاب، نخستین گامی است که توسط مؤلفین در این زمینه برداشته شده است، طبیعتاً بدون کاستی نخواهد بود، لذا نویسندگان کتاب، با کمال امتنان پذیرای نظرات و انتقادات سارنده کلیه اساتید و اندیشمندان و توصیه‌های کارشناسی آنان می‌باشند. دانشجویان، پژوهشگران و اساتید محترم می‌توانند نظرات گرانقدر، انتقادات و پیشنهادات خود برای هرچه پربارتر شدن این اثر را به ایمیل هر یک از مؤلفین این اثر ارسال نمایند:

niazazari@iausari.ac

Behrang_esmaeeli@yahoo.com

majidrabie48@yahoo.com

گروه مؤلفین

اردیبهشت ۱۳۹۰